

ERZİNCAN'DA MEYDANA GELEN DEPREMLER (XI-XV. YÜZYILLAR) THE EARTHQUAKES IN ERZINCAN (XI-XV. CENTURIES)

YASEMİN AKTAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü
Asst. Prof. Dr., Bayburt University, Faculty of Human and Social Sciences, Department of History
yaseminaktas@bayburt.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-0808-8874>

Atıf / Citation

Aktaş, Y. 2020. "Erzincan'da Meydana Gelen Depremler (XI-XV. Yüzyıllar)". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute*. 68, (Mayıs-May 2020). 399-419

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 12.12.2019
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 14.02.2020
Yayın Tarihi- *Date Published* : 31.05.2020
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4308>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - *Journal of Turkish Researches Institute*

TAED-68, Mayıs - May 2020 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

ERZİNCAN'DA MEYDANA GELEN DEPREMLER (XI-XV. YÜZYILLAR) THE EARTHQUAKES IN ERZINCAN (XI-XV. CENTURIES)

YASEMİN AKTAŞ

Öz

Anadolu'da önemli bir konuma sahip olan Erzincan sosyal, kültürel ve ticari açıdan gelişmiş bir şehirdir. Bu gelişmişliğini Mengücek, Selçuklu ve İlhanlı hâkimiyetleri süresince devam ettiren şehir, yaşanan birtakım siyasi ve sosyal olaylardan olumsuz etkilenmiştir. Erzincan'ın Kuzeydoğu Anadolu Fay Hattı üzerinde bulunması, söz konusu olumsuzlukların yaşanmasında önemli bir etkidir. Bu fay hattı üzerinde meydana gelen depremler, bölgedeki en yıkıcı felaket olmuştur. Tarih boyunca şiddetli depremlere maruz kalan Erzincan'da önemli derecede yıkımlar meydana gelmiş ve binlerce kişi hayatını kaybetmiştir. Can kayıplarının artmasında şiddetli yer sarsıntılarının sebep olduğu sel ve heyelan gibi ikincil afetler de önemli bir yer tutmaktadır. Ortaçağ'da yaşanan depremler, belirli nedenlere bağlanarak açıklanmaya çalışılmıştır. Erzincan'da meydana gelen depremlerin sebebi de insanların kötü yaşayışından dolayı Allah'ın kendilerini cezalandırması ya da idarecilerin kötü yönetimi gibi bir takım olaylara bağlanarak izah edilmiştir. Bu çalışmada XI-XV. yüzyıllarda Erzincan'da yaşanan depremler ve depremlerin neticeleri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erzincan, Deprem, Zelzele, Afet.

Abstract

Having an important position in Anatolia, Erzincan was a social, cultural and commercially developed city. The city, which continued its development during the hegemonies of Mengücek, Seljuk and İlhanlı, was adversely affected by a number of political and social events. The fact that Erzincan is located on the Northeast Anatolian Fault Line is an important factor in experiencing these negative events. The earthquakes on this fault line have been the most devastating disaster in the region. In Erzincan, subjected to severe earthquakes during the history, significant destructions had occurred and thousands of people had lost their lives. Secondary disasters such as floods and landslides caused by severe ground shakes play an important role in the increase of casualties. Earthquakes in the Middle Ages have been tried to be explained due to certain reasons. The reason for the earthquakes in Erzincan is explained by being connected to a number of events such as God's punishment for the bad lives of people or the mismanagement of the administrators. In this study, the earthquakes in Erzincan between XI-XV. centuries and their consequences are dealt with.

Key Words: Erzincan, Earthquake, Disaster.

Structured Abstract

Erzincan, which was one of the most lively and prosperous cities of Anatolia in the Medieval Period, was highly developed in social, cultural and commercial terms. The geographical location and the facilities which Erzincan had caused it to be a city to be possessed throughout history. The city witnessed the struggles of Armenian, Georgian, Byzantine and Islamic armies until eleventeenth century when Turkish raids started. After the Battle of Manzikert (1071), it fell into Mengücek Ahmed Gazi's control. Erzincan, under the rule of Mengücek Principality, made a great progress during the reign of Fahreddin Behramşah. Behramşah made Erzincan a commercial and cultural center during his 60-year-reign. The city, which was included to the frontiers of Turkish Seljuks by Alaeddin Keykubat in 1228, continued to protect its significance despite all the destruction that occurred in Anatolia after the Battle of Köseadağ (1243). Seljuk reign under the Mongolian rule was divided among Giyaseddin Keyhüsrev III and Mesud II. In this division, eastern provinces including Erzincan were given to the administration of Giyaseddin Mesud II, while Konya-centered-western provinces were given to the administration of Keyhüsrev III. Erzincan was not only a politically and militarily preferred place but also financially important city. In that vein, as it was understood from the records of Hamdullah Kazvîni, it was in the second place among the Anatolian cities that paid the most taxes to the Mongols. It was also among the places that were turned into private property by İlhanlı statesmen.

The city, where Mongolian pressure was felt intensely after the battle of Köseadağ, came under the domination of Eratna Bey with the death of the last İlhanlı Han, entitled Abu Said Bahadır. Then the city, where Emir Mutahharten dominated, had witnessed the struggles between Mutahharten and Kadı Burhaneddin for a long time. It was also influenced by the struggles between Timur and Yıldırım Bayezid. The city, which continued to be under the rule of Mutahharten, changed hands between Akkoyunlular and Karakoyunlular in 1410 with the death of Emir Mutahharten. It was taken by Akkoyunlu Uzun Hasan in 1457. Erzincan, a highly prosperous city where agriculture and trade has continued in its fertile plain, has witnessed many political and military struggles throughout history.

Anatolia has been exposed to many natural disasters such as floods, earthquakes, famines and epidemics throughout history. Among these natural disasters, earthquakes are the most effective event on human beings because of their versatility. Turkey is located in the Mediterranean-Alpine-Himalayan seismic zone in a highly active state. In addition, it is frequently surrounded by fault lines from the north, the south and the east, which causes severe earthquakes. Erzincan is one of the places in Anatolia where earthquakes and their negative results are felt intensely.

Erzincan, having many beauties, is located in the Northeastern Anatolia Fault Line which affects a wide area. The earthquakes in this fault have been the most devastating disaster in the region. Significant destructions occurred in Erzincan, subjected to severe earthquakes throughout the history, and thousands of people lost their lives. As can be seen from the moves, the first earthquake of the eleventh century occurred in 1011. This earthquake caused flood in the city as a second disaster as well as destruction. By 1045, the city was shaken by a new earthquake and a new destruction occurred. With the aftershocks, the city was completely ruined during the earthquake that was felt intermittently for a year, and many people lost their lives. In this earthquake, the flood disaster along with the quake became effective in the increase in the loss of life. The earthquakes in 1011 and 1045, reported by the Armenian and Assyrian writers, show similarities according to the facts. However, it was mentioned that the sky was reddened by fog in the earthquake in 1045 unlike the earthquake in 1011. The city, under the control of Mengücek Principality, experienced another quake in 1165. With the intensity of the earthquake that occurred in the morning, muddy waters flowed in the city for a certain time. Although this

earthquake caused a lot of destruction in Erzincan, the city was reconstructed by Mengücek Bey. Erzincan also had major earthquakes in the years 1236 and 1254 like the previous ones. Many places, including religious structures, were destroyed in these earthquakes and thousands of people lost their lives. Willem Ruysbroeck, the famous traveler to pass from Anatolia, witnessed the effects of the earthquake in 1254. The traveler stated it as he personally saw Erzincan that was in a state of devastation due to the earthquake. In the years 1287 and 1290 after the earthquake in 1254, the earthquakes occurred in Erzincan. Each earthquake in Erzincan brought new destructions and new casualties. By 1308, another earthquake occurred in Erzincan, and a monastery that was important for Christians along with the buildings in the city was destroyed. In addition to many Anatolian cities, Erzincan was affected by the earthquake in 1419 along the North Anatolian Fault Line. The earthquake caused severe damage and loss of life, and created a different difficulty to people because it was occurred in the winter. The city, which witnessed major earthquakes in 1457 and 1470, experienced many material and moral losses. Earthquakes occurring during the Middle Ages were tied to divine power and explained by God's punishment by people, and it was also tried to be explained through a number of political problems. No matter when the earthquakes occurred, it caused great losses in Erzincan. However, considering the social, political, cultural and commercial development, it is understood that the city was reconstructed and restored after every earthquake.

Giriş

Anadolu insanı tarih boyunca kıtlık, çekirge istilası, sel ve deprem gibi birçok doğal afete maruz kalmıştır. Bu doğal afetler içerisinde neticeleri itibari ile insanları çok yönlü olarak ve en derinden etkileyen ise depremler olmuştur.¹ Deprem, terim olarak zelzele şeklinde de tanımlanmaktadır. “Bir şeyi hareket ettirmek, sarsmak, vurmak” anlamlarına gelen zelzelenin² yerine zamanla Türkçe olan deprem ifadesi kullanılmıştır. Deprem, “Tektonik kuvvetlerin etkisiyle yer kabuğunun kırılması sonucunda ortaya çıkan enerjinin sismik dalgalar halinde yayılarak geçtikleri ortamları ve yeryüzünü kuvvetle sarsması” şeklinde tanımlanmaktadır.³ Depremler, oluş şekillerine göre çökme, volkanik ve tektonik olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Türkiye’de en fazla görülen deprem türü ise tektonik depremlerdir. Bu depremler, geniş bir alanı etkilemesi nedeniyle insanoğlu için büyük felaketlere neden olmaktadır.⁴

Yeryüzünü etkisi altına alan iki önemli deprem kuşağı vardır. Bunlardan biri Büyük Okyanus’u çevreleyen Pasifik Deprem Kuşağı, diğeri Türkiye’nin de içinde bulunduğu ve oldukça etkin durumda olan Akdeniz-Alp-Himalaya Deprem Kuşağı’dır.⁵ Bu kuşak, Türkiye’yi kuzey, güney ve doğu yönünde üç fay hattı ile çevrelemektedir.⁶ Bunlar içerisinde büyük yıkımlara sebep olan Kuzey Anadolu Fay Hattı, batıda Marmara’yı içine alacak şekilde Biga Yarım Adası’ndan başlar ve Bursa, Bolu, Suşehri, Erzincan üzerinden Van Gölü’nün kuzeyine, oradan da İran’a ulaşır.⁷ Oldukça geniş bir alanı etkileyen bu fay hattında meydana gelen sarsıntılar, Karadeniz kıyı şeridinde, İç Anadolu Bölgesi’nde ve daha geniş alanlarda hissedilebilmektedir.⁸

¹ Feda Şamil Arık, “Selçuklular Zamanında Anadolu’da Meydana Gelen Depremler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 16, S. 27, Ankara 1992; Feda Şamil Arık, “Selçuklular Zamanında Anadolu’da Veba Salgını”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 15, S. 26, Ankara 1991; Muharrem Kesik, “XII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu’da Meydana Gelen Doğal Afetler ve Depremler”, *Tarih Boyunca Anadolu’da Doğal Afetler ve Deprem Semineri*, 22-23 Mayıs 2000 Bildiriler, İstanbul 2002; Ömer Subaşı, “XI. Yüzyılda Anadolu’da Meydana Gelen Doğal Afetler”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 54, Erzurum 2015.

² Nuh Arslantaş, “Zelzele”, *DİA*, C. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 227.

³ Oktay Ergünay, Polat Gülkan, H. Hüseyin Güler, “Afet Yönetimi İle İlgili Terimler Açıklamalı Sözlük”, *Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri*, Ed. Mikdat Kadioğlu, Emin Özdamar, JICA Türkiye Ofisi, Ankara 2008, s. 314.

⁴ Özdoğan Sür, “Türkiye’nin Deprem Bölgeleri”, *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Dergisi*, S. 2, Ankara 1993, s. 53; Yavuz Unat, “Zelzele”, *DİA*, C. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 231; Nuh Arslantaş, *İslam Tarihinde Depremler ve Algılanma Biçimleri ilk on asırda (h. I-X/m. VII-XVI) arapça kaynaklar bağlamında bir araştırma*, İz Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 21, 47.

⁵ Bilge Doğanlı, Osman Bayri, “Deprem Zararlarının En Aza İndirilmesine Yardımcı Olmada, Önlisans Düzeyinde Eleman Yetiştirerek Yeni Bir Yaklaşım Geliştirme: Ampirik Bir Çalışma”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 10, S. 23, Mart 2018, s. 116.

⁶ Arık, “Anadolu’da Meydana Gelen Depremler”, s. 14; Doğanlı-Bayri, s. 117. Dünyayı etkisi altına alan hareket halinde olan 8 levha vardır. Türkiye; Asya, Avrupa ve Afrika levhasının ortasında, Dünyanın en önemli deprem kuşağında olup sıkça depremlere maruz kalmıştır. Türkiye’de sıklıkla deprem yaşanmasına Arabistan levhası sebep olmaktadır (M. Zeki Duman, *Sosyolojik Açından Deprem ve Din, Depremlerin Dini İnanç ve Davranışlar Üzerindeki Etkisi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2016, s. 33, 53-55, 61 vd.).

⁷ Arık, “Anadolu’da Meydana Gelen Depremler”, s. 14; Sür, s. 55-56; Doğanlı-Bayri, s. 117.

⁸ Sür, s. 56-57. Anadolu’da yaşanan depremler için bkz. *The First and Second Crusades From an Anonymous Syriac Chronicle*, Translated. A. S. Tritton, Notes. H. A. R. Gibb, Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, 1933; Selim Kaya, Rahime Kiyılı, “Antakya’da Ortaçağ’da Meydana Gelen Doğal

Aniden meydana gelen ve şiddeti oranında kayıplara sebep olan depremler, birçok sıkıntıyı da beraberinde getirmektedir. Yaşanan şiddetli depremlerin ardından sel baskınları, heyelan, su kirliliği, yangın ve salgın hastalık gibi ikincil felaketlerle de karşı karşıya kalınmaktadır. Depremlerde sadece yıkımlar ya da can kayıpları yaşanmaz. Meydana getirdiği korkuyla insanlar üzerinde travmalar da yaratabilir. Depremler, neticelerine göre ekonomik, sosyolojik, psikolojik ve demografik olarak büyük sıkıntılara sebep olabilmektedir.⁹ Depremlerin ve sebep olduğu olumsuzlukların hissedildiği yerler arasında Erzincan da bulunmaktadır. Bu çalışmada XI-XV. yüzyıllar arasında Erzincan'da meydana gelen depremler incelenmektedir.

1-Erzincan Şehrinin Genel Durumu

Erzincan Anadolu'nun doğusunda, Fırat Nehri'nin yukarısında yüksek dağlarla çevrili ve aynı adla bilinen ovada bulunmaktadır. Şehir, ulaşım açısından doğu-batı ve kuzey-güney yönünde önemli bir konuma sahiptir.¹⁰ Erzincan adı; döneme ilişkin bilgi veren müellifler tarafından Keleusine,¹¹ Erzangai¹², Erzinga¹³, Erez¹⁴, Arsengen¹⁵, Eznkay¹⁶, Erzengan¹⁷, Erz-i Can¹⁸, Aziris, Erzng, Aringa, Arsingan ve Erzencan gibi birbirinden farklı şekillerde zikredilmektedir. Şehrin adı Türk fetihlerinden sonra Erzincan olarak zikredilmiş ve daha sonra bugünkü şeklini almıştır.¹⁹

İncelenen dönemde Erzincan, Anadolu'nun en kalabalık, canlı ve mamur şehirleri arasında yer almaktaydı. Şehrin nüfusunun büyük bir kısmı, Türkler ve Ermenilerden oluşmaktaydı. Fırat Nehri kıyısında geniş bir ova üzerinde kurulmuş olan şehir, insanların

Afet ve Salgın Hastalıklara Bir Bakış”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 6, S. 12, 2009; Muharrem Kesik, “Maraş Depremi (1114)”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Prof. Dr. Işın Demirkent Hatıra Sayısı, S. 42, İstanbul 2005.

⁹ Arık, “Anadolu’da Meydana Gelen Depremler”, s. 13-15; Fatih Altun, “Afetlerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri: Türkiye Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme”, *Sosyal Çalışma Dergisi*, C. 2, S. 1, 2018; Duman, s. 30, 37-38, 43 vd.

¹⁰ İsmet Miroğlu, “Erzincan”, *DİA*, C. 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 318.

¹¹ Mikhael Attaleiates, *Tarih*, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 139-141.

¹² Süryani Mihael, *Süryani Patrik Mihail'in Vakâynâmesi (1042-1195)*, Çev. Hrand D. Andreasyan, 1944, s. 18.

¹³ *Başkumandan Simbat Vekaynamesi, 951-1334*, Türkçeye Çev. Hrand. D. Andreasyan, TTK. Basılmamış Nüshası, İstanbul 1946, s. 31; *Smbat Sparapet's Chronicle*, Translated. Robert Bedrosian, Sources of the Armenian Tradition, New Jersey 2005, s. 19; *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Türkçeye Çev. Hrand D. Andreasyan, Notlar. Edouard Dulaurer, Halil Yınanç, TTK. Yayınları, Ankara 2000, s. 82; Vardan Vardabet, “Cihan Tarihi (889-1269), Türk Fütühat Tarihi”, Çev. Hrand D. Andreasyan, *Tarih Semineri Dergisi*, 1/2, İstanbul 1937, s. 207.

¹⁴ Moses Khorenatsi, *History of the Armenians*, Translation and Commentary. Robert W. Thomson, London 1980, s. 202.

¹⁵ Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk, 1253-1255*, Ed. Peter Jackson, David Morgan, Çev. Zülal Kılıç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2010, s. 139.

¹⁶ *Colophons of Armenian Manuscripts, 1301-1480*, A Source for Middle Eastern History, Translated and Annotated. Avedis K. Sanjian, London 1969, s. 80.

¹⁷ İbni Tagrıberdi, *En-Nücümü'z-Zâhire (Parlayan Yıldızlar)*, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s. 546.

¹⁸ İbn Bibi, *El Evamirül'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk-name)*, I, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 355-356.

¹⁹ Miroğlu, s. 318.

huzur bulduğu yer olarak tanımlanmaktadır.²⁰ Ayrıca Erzurum yönünde geniş mera ve çayrlara sahip olan şehrin, havasının da oldukça güzel olduğu ifade edilmektedir.²¹

Erzincan'ın bağ ve bahçelerle çevrili verimli topraklarında iklimin etkisiyle mısır, pamuk, meyve ve özellikle üzüm gibi birçok ürün yetiştirilmekteydi.²² Erzincan, sahip olduğu coğrafi konumu ve verimli sahasıyla Ortaçağ Anadolu'sunun önemli ticaret merkezlerinden biri oldu. Şehirde tarımın yanı sıra dokumacılık, bakır işlemeciliği gibi zanaat dalları da gelişmiş durumdaydı. Ayrıca ticarî faaliyetlerin yoğun olarak yürütüldüğü çarşı ve pazarlara sahipti. Ticareti yapılan ürünler içerisinde Erzincanî adı verilen kumaşlar ve beysûs adı verilen şamdan meşhurdu.²³

Bir şehrin gelişiminde verimli toprağı ve iklimi ne kadar etkili ise şehri yönetenlerin tutumu da o derece etkiliydi. Erzincan ve çevresi, coğrafi konumu ve sahip olduğu imkânları itibari ile daima tercih edilen bir yer olmuştu. XI. yüzyılın ilk yarısında başlayan Türk akınlarına kadar Bizans, Ermeni ve Gürcülerin mücadele ettiği, İslam ordularının akınlarda bulunduğu bir yerleşim yeri idi. 1048 yılında Pasinler Savaşı'ndan itibaren Selçuklu akınlarının yapıldığı şehir, 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Mengücek Ahmed Gazi'nin hâkimiyeti altına girdi. Mengücek Gazi, Kemah merkezli Erzincan, Divriği ve Şebinkarahisar sahasında Mengücek Beyliği'ni kurdu. Erzincan, 1165 yılında idareyi ele alan Fahreddin Behramşâh zamanında büyük bir gelişme gösterdi. Behramşâh'ın Mengücek Beyliği'nin merkezini Kemah'tan Erzincan'a taşıması ise şehrin gelişiminde önemli bir adım oldu. Ayrıca Behramşâh'ın 60 yıllık melikliği süresince ilmî çalışmaları desteklemesi ve âlimleri himaye etmesiyle de Erzincan, Anadolu'nun önde gelen kültür merkezlerinden biri haline geldi. Behramşâh'ın ardından oğlu Davudşâh zamanında bu gelişmişliğini koruyan şehir, Anadolu siyasi birliğinin sağlanması çerçevesinde 1228 yılında I. Alâeddin Keykubâd tarafından Türkiye Selçuklu Devleti sınırlarına dâhil edildi. I. Alâeddin Keykubâd, Moğol saldırılarına karşı tedbir amacıyla şehri yeniden imar etti ve buraya gerekli alâkayı gösterdi. Sultanın oğlu Melik Gıyaseddin Keyhüsrev idaresine bırakılan Erzincan, devletin bir vilayeti olarak gelişmiş durumunu sürdürdü.²⁴

²⁰ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, C. I, Beyrut 1977, s. 150; Zekeriyâ bin Muhammed el-Kazvîni, *Asar-ül Bilad ve Ahbar-ül İbad*, Beyrut 1969, s. 493; İbn Bibi, I, s. 355-356; Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, C. I, Çeviren ve Notlar A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000, s. 418; Ruy Gonzales de Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, Trc. Ömer Rıza Doğrul, Sadeleştiren. Kamil Doruk, Ses Yayınları, İstanbul 1993, s. 81-82; *Marco Polo Seyahatnamesi*, C. I, Haz. Filiz Dokuman, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980, s. 20-21.

²¹ *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası (Takvimü'l-Büldan)*, Türkçe Trc. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017, s. 312; İbn Bibi, I, s. 355.

²² Ruy Gonzales de Clavijo, s. 81; Hamdullah Mustevfi Kazvîni, *Nüzhetu'l-Kulub*, Translated. Guy Le Strange, London 1919, s. 85; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2013, s. 87, 138.

²³ Ruy Gonzales de Clavijo, s. 82; *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, C. I, s. 418; *Marco Polo Seyahatnamesi*, C. I, s. 20-21.

²⁴ İbn Bibi, I, s. 91-92, 364 vd.; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi II Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi*, Yay. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2001, s. 69-70, 211-216; Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkabeleri*, Kabcacı Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 291-292; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye-Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gâzi'ye (1071-1318)*-, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2010, s. 80; Turan, *Doğu Anadolu*, s. 71-82; Miroğlu, s. 318; Firdevs Özen, "İlhanlılar Devrinde Erzincan", *Türk Tarihine Dair Yazılar II*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s. 515-519. Erzincan, Selçuklu hâkimiyeti altına girdiği dönemde Dârü'n-nasr

Selçuklu Devleti'nde büyük bir zâfiyete sebep olan Babailer İsyanı (1240) Moğolların Anadolu'ya girmesi için uygun fırsatı yarattı. Zira bu isyan sonrası 1243 yılında Erzincan ve civarı, büyük bir yağma ve katliama maruz kaldı. 1243 Köseadağ Savaşı sonrasında da Moğol saldırılarıyla zarar gören Erzincan, Selçuklu sınırlarında kalmaya devam etti. Müşterek saltanat sürecinde II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddîn Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubâd arasındaki saltanat mücadelelerine sahne olan şehir, IV. Kılıç Arslan tarafından merkez olarak kullanıldı.²⁵ Mengü Han'ın, Hülâgu'yu Batı bölgelerine tayin etmesiyle Mugan'dan ayrılan Baycu'nun yaylak-kışlak arayışında ilk uğradığı yerler arasında Erzincan da vardı.²⁶ Hülâgu'nun ardından Selçuklu Devleti üzerindeki hâkimiyetini korumak isteyen Abaka Han, Erzincan'ın içinde yer aldığı Doğu Anadolu şehirlerini II. Gıyâseddin Mesud'un (1280-1281) idaresine bıraktı. Ahmed Tekudar'ın hanlığı sırasında III. Gıyâseddin Keyhüsrev ile II. Gıyâseddin Mesud arasındaki bu taksimat yineleni (1282-1284). Bu taksimatta Erzincan'ın içinde yer aldığı Doğu Anadolu şehirleri, III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in (1284-1308) idaresine bırakıldı. İlhanlı hâkimiyetinin her geçen gün artmasıyla birlikte Anadolu şehirleri, Moğol devlet adamlarınca özel mülk haline getirildi.²⁷ Abaka Han'ın 1277'de Vezir Şemseddin Cüveynî'yi Anadolu'ya göndermesiyle başlayan süreç, 1288'de Fahreddin Kazvîni'nin Anadolu'ya gelmesi ve Moğol maliyesini güçlendirmek için Selçuklu maliyesine el koymasıyla devam etti. Aynı şekilde III. Alâeddin Keykubad'a vezir tayin edilen Tebrizli Şemseddin Ahmed Lakuşi de vergilerin Moğolların ihtiyaçlarını karşılamaması üzerine Selçuklu topraklarını satarak özel mülk haline getirdi. Anadolu topraklarının mülk edinildiği süreçte İlhanlı devlet adamlarından Reşidüddin Fazlullâh da Erzincan'da önemli oranda emlak edinmişti.²⁸

Erzincan'ın her zaman canlı olmasında ve gelişmiş yapısını korumasında sahip olduğu coğrafi konumu oldukça etkiliydi. Türkiye Selçuklu Devleti'nin İlhanlılara tabi olması ve Tebriz'in yakınlığı, Selçuklu Türkiyesi'nde iktisadî hayatı canlandırdı.²⁹ XIV. yüzyılda Tebriz'in güneydoğusundaki Sultâniye'nin merkez olması, Erzincan'ın önemini artırdı. Zira Erzincan, Maveraünnehir'den Akdeniz sahillerine uzanan ve Şahrâh yolu (İmparator yolu) olarak bilenen ticaret yolunun üzerinde bulunmaktaydı. Bu ticaret yolunun,

(yardıma mazhar şehir) olarak adlandırılmıştır. Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş-I, Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s. 55.

²⁵ İbn Bibi, *El Evamirül'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk-name)*, II, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 131 vd.; Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK. Yayınları, Ankara 2000, s. 27 vd.; Ali Öngül, *Anadolu Selçukluları*, Çamlıca Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 217 vd.; Mustafa Uyar, "Moğol İstilas Döneminde Selçuklular", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ed. Refik Turan, Grafiker Yayınları, Ankara 2014, s. 416-424; Özen, s. 519-521.

²⁶ Özen, s. 521. İlhanlı Devleti'nin sahip olduğu otlaklar hakkında detaylı bilgi için bkz. Mustafa Uyar, "İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Önemli Yaylak ve Kışlakları", *Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan*, Ed. Emine Uyumaz, Muharem Kesik, Aydın Usta, Cihan Piyadeoğlu, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013, s. 249.

²⁷ İbn Bibi, II, s. 247-250; Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, s. 108; Öngül, s. 248 vd.; Uyar, s. 431-438; Özen, s. 524-527.

²⁸ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, s. 189-194, 244-246; Reşidüddin Fazlullâh, *Mukâtebât-ı Reşidî*, Der. Mevlana Muhammed Ebrekuhi, Nşr. Muhammed Şefi, Lahor 1947, s. 225-230; Zeki Velidi Togan, "Reşideddin'in Mektuplarında Anadolu'nun İktisadi ve Medeni Hayatına Ait Kayıtlar", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 14, İstanbul Ekim 1952-Temmuz 1953, s. 26; Öngül, s. 303, 319; Uyar, s. 430-438.

²⁹ Zeki Velidi Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, C. 1, İstanbul 1939, s. 16-17; Özen, s. 529-530.

Sultâniye'den Konya'ya uzanan batı kısmının Erzincan'dan geçmesi, şehrin iktisadî anlamda kalkınmasını sağladı.³⁰ Hamdullah Kazvîni, 1336 yılına ait İlhanlı bütçesini naklettiği eserinde Erzincan'dan alınan vergi miktarı konusunda bilgi vermektedir. Kazvîni'nin kayıtlarına göre Erzincan, Moğolların Anadolu'da en fazla gelir elde ettiği şehirler arasında ikinci sırada yer almaktaydı.³¹

II. Gıyâseddin Mesûd'un ölümüyle (1308) Anadolu'da doğrudan İlhanlı valileri etkili olmaya başladı.³² Bundan sonraki süreçte Erzincan, sürekli olarak mücadelelere sahne oldu. Şehir, İlhanlı hanı Ebu Said Bahadır Han'ın (1316-1335) ölümünden sonra Eratna Bey'in hâkimiyeti altına girdi. Eratnalıların vilayeti olarak Ahi Ayna Bey idaresinde kaldı.³³ Eratna Bey'in 1352 yılında ölümünden sonra sırayla Ahi Ayna ve Pir Hüseyin Beylerin hâkimiyeti altına giren şehir, 1379'da Mutahharten tarafından kontrol altına alındı. Mutahharten'in Erzincan Emirliği'ni elde etmesi şehrin önemini artırdı. Erzincan, birkaç defa Emir Mutahharten ile Kadı Burhaneddin arasındaki mücadeleye sahne oldu. Emir Mutahharten, hâkimiyetini korumak amacıyla 1387 yılında Timur'a bağlılığını bildirdi. Timur'un 1394'te ikinci Anadolu seferinde de bağlılığını yineleyen Mutahharten, Erzincan hâkimiyetini sürdürdü. Timur ile Yıldırım Bayezid arasındaki mücadelelerin yaşandığı Erzincan ve çevresi, 1401'de Yıldırım Bayezid tarafından ele geçirildi. Sultan Bayezid, şehrin idaresini önce Karakoyunlu Kara Yusuf'a daha sonra da hâkimiyetini kabul etmesi şartıyla Emir Mutahharten'e bıraktı. Erzincan, Mutahharten'in 1410'da ölümüyle Karakoyunlu hâkimiyetine girdi.³⁴ 1422 yılında ise Karayülük Osman tarafından Akkoyunlu topraklarına dâhil edildi. Bu tarihten sonra sık sık el değiştiren şehir, 1457'de Akkoyunlu liderliğini elde eden Uzun Hasan tarafından alındı. 1473 Otlukbeli Savaşı sonrasında da Akkoyunlu idaresinde kalmaya devam etti. Akkoyunlu hâkimiyeti boyunca medrese, cami, mescit gibi birçok yapı inşa edildi. Akkoyunluların dağılmasıyla 1501 yılında Safevilerin kontrolüne giren Erzincan, Yavuz Sultan Selim'in 1514 yılında yaptığı Çaldıran Seferi ile savaşmaksızın Osmanlı hâkimiyetine dâhil edildi.³⁵

³⁰ Reşidüddin Fazlullâh, s. 225-230; Hamdullah Mustevfi Kazvîni, s. 174-175; Togan, "Reşideddin'in Mektuplarında Anadolu", s. 26, 45; Ruy Gonzales de Clavijo, s. 82.

³¹ Birçok ürünün yetiştirildiği şehrin geliri 332 bin dinardı. Hamdullah Mustevfi Kazvîni, s. 85; Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu", s. 21-22; İlhan Erdem, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadî, Ticarî İlişkileri ve Sonuçları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXI, S. 33, Ankara 2003, s. 63-64.

³² *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Çev. Feridun Nafiz Uzlu, Ankara 1952, s. 69; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 657-660; Öngül, s. 319; Uyar, s. 438.

³³ Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II*, TTK. Yayınları, Ankara 1991, s. 5-22; Kemal Göde, *Eratnalılar (1327-1381)*, TTK. Yayınları, Ankara 2000, s. 59-67; Özen, s. 528.

³⁴ Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK. Yayınları, Ankara 2011, s. 31 vd.; Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, Çev. Necati Lugal, TTK. Yayınları, Ankara 1987, s. 124, 187, 256, 260; Göde, s. 65 vd.; Yücel, s. 247 vd.; Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, TTK. Yayınları, Ankara 1989, s. 6 vd.; İbrahim Tellioglu, *Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, Serander Yayıncılık, Trabzon 2004, s. 139-145, 171-178; Miroğlu, s. 320. Emir Mutahharten hakkında detaylı bilgi için bkz. Yücel, s. 247-300; Emrah Kılınç, *Yukarı Fırat Havzası Beyi Emir Taharten*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2017.

³⁵ Tellioglu, s. 178-192; Miroğlu, s. 319-320.

2-Erzincan'da Meydana Gelen Depremler

Verimli ovasıyla tarım ve ticaretin sürdürüldüğü, oldukça mamur bir kent olan Erzincan, tarih boyunca birçok mücadeleye sahne olduğu gibi çok şiddetli depremlere de maruz kaldı. XI. yüzyılda meydana gelen depremlere dair ilk kayıt 1011 yılına aittir. Mxit'ar Ayrıvent'ten yapılan nakille depremin Kiragos adlı merhametli bir adamın evi dışında tüm Erzincan'ı yuttuğu, şehirde bulunan kilisenin de yıkıldığı ifade edilmektedir. Ayrıca depremin, Fırat'ın taşmasıyla yaşanan sel felaketinden sonra meydana geldiğine de yer verilmektedir. Nakillerde depremin tarihi konusunda 1011 yılı verildiği gibi 1012 ve 1016 yılları da zikredilmektedir.³⁶ Ayrıca bu depremde yaşananlar, 1045 yılında meydana gelen depremde yaşananlarla karşılaştırıldığında benzerlik göstermektedir.

Süryani müelliflere göre 1045 yılında Erzincan'da büyük bir deprem meydana geldi. Depremin şiddetiyle tüm şehir yıkıldı ve toprakta derin yarıklar oluştu. Ayrıca depremle birlikte ikinci bir afet yaşandı ve Fırat Nehri taşı. Nehrin taşmasıyla tüm şehir sular altında kaldı. Şehirde tek zarar görmeyen yer Süryani ve Ortodoks Cyriacus/Kiragos adlı dindar bir adamın evi oldu. Ev, sularla çevrelenmesine rağmen herhangi bir zarar meydana gelmedi. Gregory Abu'l-Farac ve Süryani Mihail, Kiragos'un insanlara iyilik yaptığını, bu nedenle Tanrı'nın diğer insanlara ibret olması için böyle bir mucizeyi gösterdiğini ifade etmektedirler.³⁷ Simbat Vekâinâmesi'nde yer alan bilgiye göre deprem öncesinde gökyüzü kızardı ve sisle kaplandı. Depremle birlikte kilise dâhil olmak üzere tüm şehir yıkıldı. Birçok insan toprağın altında kaldı ve günlerce bu insanların sesleri işitildi.³⁸

Depremi nakleden Urfalı Mateos'a göre deprem artçılarıyla birlikte 10 Mart 1045-9 Mart 1046 tarihleri arasında meydana geldi. Mateos, "*İnsanlar, Tanrı'nın şiddetli hiddetine maruz kaldılar. Tanrı, öfkeli bakışlarını mahlûklarına tevcih etti. Korkunç bir zelzele oldu ve Peygamberin "o zemine nazar ettiğinde titrer" diye söylemiş olduğu veçhile bütün yeryüzü sarsıldı. Bütün arz ve mahlûklar bu suretle çalkalandı. Egeğiatz muntkasında birçok kilise temelinden yıkıldı ve Erzincan denilen şehir kâmilten harap oldu. Toprak yarıldı, erkekler ve kadınlar derinliklere yuvarlandılar ve bunların derinliklerden gelen acı feryatları günlerce işitildi. Yaz mevsimi idi. Sarsıntular bütün sene devam etti. Yaz mevsiminde, yeryüzü karanlıkla örtülmüştü. Güneş ve ay kana boyanmış gibi doğuyor; ancak gök ortalarına çıktıkları vakit berraklık kazanıyorlardı. Günahlarından dolayı Allah'ın hiddetine maruz kalan mahlûkatların akâbetini nakletmek mümkün değildir"*³⁹ ifadelerini kullanarak yaşanan felaketi oldukça canlı bir şekilde tasvir etmektedir. Simbat Vekâinâmesi'ndeki gibi deprem öncesi yaşanan gök olayına değinen Urfalı Mateos, diğer müelliflerden farklı olarak artçı sarsıntıların 1 yıl sürdüğünü vurgulamaktadır. Ermeni ve Süryani müellifler, 1045 yılında yaşanan felaketi, Tanrı'nın cezası olarak değerlendirmekte ve ilahî bir güce bağlamaktadırlar.

³⁶ Emanuela Guidoboni, Giusto Traino, "A New Catalogue of Earthquakes in The Historical Armenian Area From Antiquity to the 12 th Century", *Annals of Geophysics*, Vol. 38, No. 1, 1995, s. 128.

³⁷ Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, C. I, Türkçeye Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK. Yayınları, Ankara 1999, s. 303; *Süryani Patrik Mihail'in Vakâinâmesi*, s. 18. Süryani müellif 1045 yılının "*Ninivites haftasının Cuma gününde büyük ve çok şiddetli bir zelzele oldu*" şeklindeki ifadesi ile depremi nakletmektedir (s. 21); *The Chronicle of Michael the Great Patriarch of the Syrians*, Translated. Robert Bedrosian, New Jersey 2013, s. 174.

³⁸ *Simbat Vekayinamesi*, s. 31; *Smbat Sparapet's Chronicle*, s. 19.

³⁹ *Urfalı Mateos Vekayinamesi*, s. 82.

1135 yılı Temmuz-Ağustos ayında başta Irak ve Musul olmak üzere Anadolu'nun doğusuna kadar geniş bir alanı etkileyen şiddetli bir deprem meydana gelmişti. Yaşanan bu felakette çok sayıda insan hayatını kaybetti.⁴⁰ Bu deprem konusunda İbnü'l Azimî kısa bir nakilde bulunmaktadır. Müellifin kayıtlarına göre deprem, büyük bir gürültüyle meydana geldi ve sarsıntının şiddetiyle iki kişi dışında hiç kimse kurtulamadı. Depremin etkisi Erzurum'da dahi hissedildi ve şehrin bazı yerleri yıkıldı.⁴¹ İbnü'l Azimî tarafından Erzincan adı zikredilmezken, Osman Turan bu depremin 1138 yılında meydana geldiğini, birçok yıkıma neden olduğunu ve Erzincan'ı da etkilediğini ifade etmektedir.⁴²

12 Haziran 1165 tarihinde⁴³ sabah namazı vaktinde şiddetli bir deprem meydana geldi. Depremin şiddetiyle Erzincan ve çevresi tamamen yıkıldı. Depremin etkisiyle suların rengi değişti ve sular kuşluk vaktine kadar çamurlu aktı.⁴⁴ Depremin etkileri Meyyâfârkîn (Silvan) ile Hısn Keyfâ'da da hissedildi.⁴⁵ Mengücek Beyliği idaresinde önemli bir konuma sahip olan Erzincan, yaşanan depremle oldukça zarar görmüştü. Fakat Mengücek beyi Fahreddin Behramşah'ın 1168 yılında para bastırması⁴⁶ şehrin kısa sürede toparlandığını göstermektedir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde Selçuklu sultanları I. Süleyman Şâh'tan itibaren astronomi ile ilgilendi. İlk defa II. Kılıç Arslan'ın saltanatı sırasında sultanın desteğiyle astronomiye dair eser kaleme alındı. Astronomiye önem veren Selçuklu sultanları, saraylarında müneccimler bulundurdu ve yaşanan gök olaylarını mümkün olduğunca takip ettirdi. Yapılacak bir seferde veya savaşta müneccimlerin fikirlerini almaya özen gösterdiler.⁴⁷ Sultanlar, müneccimler vasıtasıyla doğal afetleri de takip ettiler. Zira daha önce yaşanan afetler göz önünde bulundurulduğunda yeni gök olaylarıyla karşılaşılması, yaşanacak doğal afetlerin bir işareti olarak değerlendirilmekteydi. II. Kılıç Arslan'ın saltanatı esnasında gezegenlerin hareketlerini takip eden müneccimler, Eylül/Ekim 1186 tarihinde 7

⁴⁰ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi El-Kâmil Fi't-Tarih*, C. IX, Türkçe Trc. Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsoy, Zülfikar Tüccar, Abdülkerim Özaydın, Yunus Apaydın, Abdullah Köşe, Ocak Yayıncılık, İstanbul 2016, s.118. Nuh Arslantaş, Depremin tarihi konusunda 25 Temmuz-10 Ağustos 1135'i vermektedir (*İslam Tarihinde Depremler*, s. 105-106).

⁴¹ *Azimî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler (H. 430-538=1038/39-1143/44)*, Yay. Ali Sevim, TTK. Yayınları, Ankara 1988, s. 58; Selahattin Tozlu, "Erzurum Tarihinde Depremler", *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri, 22-23 Mayıs 2000 Bildiriler*, İstanbul 2002, s. 95.

⁴² Turan, *Doğu Anadolu*, s. 93.

⁴³ Depremin meydana geldiği tarih konusunda 8 Şubat 1165-7 Şubat 1166, 8 Şubat 1168-7 Şubat 1169 gibi birbirinden farklı tarihler verilmektedir. Ayrıca Grigor Kamaxec'in 17. yüzyıl kroniğinden nakille depremde 12 bin insanın öldüğü de ifade edilmektedir. Guidoboni-Traino, s. 137-138. Müverrih Vardan depremin 1166 yılında meydana geldiği bilgisini vermektedir. Vardan Vardabet, "Türk Fütuhat Tarihi", s. 207; Müverrih Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi (889-1269)*, Çev. Hrant. D. Andreaşyan, Yay. Haz. İlhan Arslan, Ed. Fuat Hacısalihoğlu, Post Yayınları, İstanbul 2017, s. 75.

⁴⁴ İbnü'l-Ezrak Ahmed b. Yusuf b. Ali, *Meyyâfârikîn ve Âmid Târîhi (Artuklular Kısım)*, Çev. Ahmet Savran, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum 1992, s. 148; Turan, *Doğu Anadolu*, s. 93-94, 227; Vardan Vardabet, "Türk Fütuhat Tarihi", s. 207; Müverrih Vardan, s. 75.

⁴⁵ Turan, *Doğu Anadolu*, s. 227.

⁴⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 275; Turan, *Doğu Anadolu*, s. 79.

⁴⁷ Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2011, s. 194-198; Seyfeddin Kaya, "Türkiye Selçuklularında Astronomi", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, C. 6, S. 1, ss. 85-102; Yavuz Unat, "Selçuklularda Astronomi Bilimi", *I. Uluslararası Selçuklu Sempozyumu, 27-30 Eylül 2010 Kayseri, Selçuklu Tarihi Bilim ve Düşünce (Bildiriler)*, Ankara 2014, s. 501-516.

yıldızın aynı hizaya geleceğini, bunun da tüm dünyayı etkisi altına alıp büyük felaketlere yol açacağını söylediler. O gün geldiğinde deprem yaşanacağını, güneş tutulacağını, fırtına çıkacağını ve afetle birlikte tüm insanların yok olacağını iddia ettiler.⁴⁸ Süryani müelliflerin nakillerine göre münecimlerin tahminiyle korkuya kapılan Hıristiyanlar, Tanrı'nın kendilerini cezalandırmaması için dua ettiler. Deprem korkusu yaşayan insanların bir kısmı, topraklarını terk edip başka yerlere göç ederken, bir kısmı da sığınaklarda yaşamaya başladı. Bu süreçte Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan da yüklü miktarda para harcadı ve tedbir olarak yer altına sığınaklar yaptırdı. Afetin olacağı söylenen gün geldiğinde insanlar mağaralara ve sığınaklara gizlendi. Lakin o gün güneş tutulması dışında hiçbir olayla karşılaşılmaı. Sultan, afet olacağını iddia eden münecimi huzuruna çağırıldı. Münecim, hesaplarında yanlışlıklarını söyledi ve herhangi bir felaket yaşanmayacağına dair beyanname verdi.⁴⁹ II. Kılıç Arslan, bu olay neticesinde münecim Hubeyş et-Tiflîsî'yi görevinden azletti.⁵⁰ Bu olay, döneme ilişkin bilgi veren eserlerde devlet adamlarının afetler karşısında nasıl bir tutum izlediğine dair nadir örneklerden biridir.

1236 yılına gelindiğinde uzun bir aradan sonra Erzincan'da yine büyük bir deprem meydana geldi. Depremde birçok yapı ve Grigory Kilisesi yıkıldı.⁵¹ Kilisenin yıkımına vurgu yapılırken sarsıntının yol açtığı diğer kayıplara dair bilgilere ulaşılamamaktadır.

Sebastatsi Vakayinamesi'nde yer alan bilgiye göre 11 Ekim 1254 Pazar günü Erzincan'da yeni bir deprem yaşandı. Deprem, başta Erzincan ve Sivas olmak üzere geniş bir alanı etkiledi. Müverrih, "*Ermeni takvimine göre 28 Ahki (11 Ekim) Pazar günü Erzincan şehri yerle bir oldu ve 16 bin kişi hayatını kaybetti*"⁵² ifadeleriyle depremi nakletmektedir. Ünlü seyyah Ruysbroeckli Willem, Moğol Hanlığını ziyareti esnasında 21 Şubat 1255 tarihinde Kemah Kalesi yakınlarına geldiğini bildirmektedir. Seyyah, Anadolu'ya gelmesinden kısa bir süre önce Erzincan ve civarında yaşanan depremin şehri harap ettiğini ifade etmektedir. Ayrıca depremde ismi bilinen 10 bin kişinin, kayıt altında olmayan bir bu kadar daha insanın öldüğünü nakletmektedir. Geniş bir alanı etkileyen deprem, heyelan ve toprak yarılması gibi ikincil tabiat olaylarına da neden olmuştu. Ünlü seyyah gördüğü yıkım karşısında depremin şiddetine vurgu yapmak için "*eğer sallantı biraz daha şiddetli olsaymış, Yeşaya'da söylenenler harfi harfine gerçekleşecekmiş: Her vadi dolacak, her dağ ve tepe düzlenecek*" ifadesini kullanmıştır.⁵³

Erzincan halkı 1254 yılında depremin yanı sıra başka bir sorunla daha karşılaştı. Depremden kısa bir süre sonra Moğol Hanı Mengü, Argun Han'ı hâkimiyeti altındaki

⁴⁸ İbnü'l-Esir, IX, s. 493; Gregory Abû'l-Farac, II, s. 438-439; *Süryani Patrik Mihail'in Vakâyinâmesi*, s. 272-274.

⁴⁹ Gregory Abû'l-Farac, II, s. 438-439; *Süryani Patrik Mihail'in Vakâyinâmesi*, s. 272-273. Süryani Mihail'e göre gezen hareketleri, güneş tutulması Allah'ın isteği ile meydana gelmekteydi. Mihail, yaşanan bu olayı "*0, insanlara hataya kapılıp yaratıcılarını unutmalarını için merhamet etmiştir*" sözleriyle ifade etmektedir (s. 274).

⁵⁰ Merçil, s. 198; Cevat İzgi, "Hubeyş et-Tiflîsî", *DİA*, C. 18, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 268-269.

⁵¹ A. G. Galtsyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar, Sebastatsi Vakayinamesi'nden*, Çev. İlyas Kemaloğlu, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2017, s. 41; Ebru Altan, "1150-1250 Yılları Arasında Anadolu'da Doğal Afetler", *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri, 22-23 Mayıs 2000, Bildiriler*, İstanbul 2002, s. 45; Erdem Yavuz, "1939 Erzincan Depremi ve Deprem Etkileri", *Uluslararası Erzincan Sempozyumu, 28 Eylül-1 Ekim 2016*, C. I, Erzincan 2016, s. 444.

⁵² A. G. Galtsyan, s. 42.

⁵³ Willem, s. 280.

topraklarda genel bir sayım yapmak ve kopçur⁵⁴ olarak tabir olunan vergiyi belirlemekle görevlendirdi. Argun Han, yaptığı tahrir sonucunda Moğollara bağlı olan tüm halkı kayıt altına aldı ve ağır vergi uygulamasına tabi tuttu.⁵⁵ Argun Han'ın nüfus sayımı yaptığı yerler arasında 1243 Köseadağ Savaşı sonrasında Moğollara tabi bir il olan Erzincan ve Sivas da bulunmaktaydı.⁵⁶ Deprem felaketiyle büyük kayıplar veren ahali, Moğolların ağır vergileriyle de ekonomik anlamda sefaletle sürüklendi.

1254 depreminin üzerinden çok geçmeden 6 Mayıs 1287'de Erzincan'da büyük bir deprem daha yaşandı.⁵⁷ 13. ve 14. yüzyıl müelliflerinden Taronlu T'oros, 14 dörtlükten oluşan bir şiir yazmış ve bu şiirin bir kısmında depremin sebep olduğu yıkıma değinmiştir;

*“[Baron çoktan terk edip bu şehri,
Bayburt gibi uzağa giderken dedi:]
Bugün vereyim sana haber
Değil estağfurullah ve Ekber
Haktan geldi bize zeval
Erzincan oldu derbeder
Böyle zeval görmemişim
Hiç görünmez çarşı Pazar.
Bugün nazik yiğitler
Damlar altında nice var
Kalmadı gencin ve arasta,
Hiç görünmez çarşı Pazar.”⁵⁸*

1290 yılına gelindiğinde 3 yıl öncesinde meydana gelen felaket tekrarladı. Kuşluk vaktinde meydana gelen şiddetli depremle şehir tamamen yıkıldı.⁵⁹ Erzincan ve civarında daha önce yaşanan afetler, Taronlu T'oros'un şiirinde görüldüğü gibi ilahî güce bağlanırken, bu deprem bir takım siyasî olumsuzluklara bağlanarak izah edilmektedir. Zira Geyhatu'nun 1285'te Erzincan'ı kendisine yaylak-kışlak yapması ve Moğolların tüm ihtiyaçlarının Selçuklu hazinesinden karşılanması halkı ağır vergi yükü altına sokmuştu.⁶⁰ 1288 yılında Selçuklu veziri Sahip Ata Fahreddin Ali'nin ölümü ise Moğol baskısını daha da artırdı. Bu

⁵⁴ Mengü Han'a kadar halktan çeşitli adlar altında birden fazla vergi toplanmaktaydı. Hanlığı elde eden Mengü, vergi reformu yapma yoluna gitti ve çıkardığı yasa ile her bireyin gelirinden ne kadar vergi vereceğinin belirlenip, yılda bir kez tek bir vergi alınmasına karar verdi. Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK. Yayınları, Ankara 2013, s. 424-426; Togan, “Reşideddin'in Mektuplarında Anadolu”, s. 19-20.

⁵⁵ Alaaddin Ata Melik Cüveynî, s. 428; Müverrih Vardan, s. 103; Nikoloz Berdzenişvili, Simon Canaşa [İvane Cavahişvili], *Gürcüstan Tarihi (Başlangıçtan 19. Yüzyıla Kadar)*, Türkçeye Çev. Hayri Hayrioğlu, Sorun Yayınları, İstanbul 2000, s. 173; A. G. Galtsyan, s. 42, 150; Müverrih Kiragos, *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar*, Trc. Gürsoy Solmaz, Elips Kitap, Ankara 2009, s. 67-68; Erdem, s. 51.

⁵⁶ *The Mongols and the Armenians (1220-1335)*, By Bayarsaikhan Dashdondog, Ed. Michael R. Drompp, Devin DeWeese, Brill's Inner Asian Library, Leiden 2011, s. 19, 61-65.

⁵⁷ A. G. Galtsyan, s. 54.

⁵⁸ Rachel Goshgarian, “13. Yüzyıl Rûm [Anadolu] ve Ermenistan'ında Fütüvvet: Selçuklu Taşrasında Reform Hareketleri ve Çoklu İttifakların İdaresi”, *Anadolu Selçukluları Ortaçağ Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum*, Ed. A.C.S. Peacock, Sara Nur Yıldız, Çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018, s. 195-197.

⁵⁹ *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, s. 51. Depremin 1289 yılında meydana geldiği ifade edilmektedir. A. G. Galtsyan, s. 140.

⁶⁰ *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, s. 51; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 603-607.

süreçte Argun Han, geniş yetkilerle donattığı Fahreddin Kazvîni'yi Anadolu'ya vezir tayin etti. Kazvîni'nin gelişiyile de Anadolu'daki siyasî, idarî, askerî ve malî tüm yetkiler Moğolların eline geçmiş oldu. Fahreddin Kazvîni'nin Anadolu'ya gelişi ve halka ağır vergi uygulaması büyük tepkilere sebep oldu. 1290 yılında yaşanan afet de, Anadolu'nun içinde bulunduğu bu karışık duruma ve Kazvîni'nin kötü yönetimine atfen izah edilmeye çalışılmıştı.⁶¹

1290 yılından itibaren tüm Anadolu şehirlerinde olduğu gibi Erzincan'da da kargaşa hâkimdi. Moğol hakimiyetindeki Selçuklu Türkiye'sinde Müslim-gayrimüslim tüm halk, ağır vergi yükü altında ezilmekteydi. Bu sıkıntılı süreç içerisinde⁶² 1308 yılında Erzincan'da büyük bir deprem meydana geldi. Deprem felaketi, Tatevos/Tateos Manastırı'nın da içinde yer aldığı bazı kilise ve manastırlarla birlikte birçok yapının yıkımına sebep oldu. Genel kayba dair bilgi verilmezken kilise ve manastırlarda meydana gelen yıkımla enkaz altında kalanlardan 75'inin hayatını kaybettiği bildirilmektedir.⁶³ Ayrıca kaynaklarda doğrudan Erzincan adı zikredilmemekle birlikte manastır adından yola çıkılarak depremin Erzincan'da meydana geldiği anlaşılmaktadır.⁶⁴

Cihânnümâ ve *Tacü't-Tevarih*'e göre Erzincan'da 1419 yılının Şubat/Mart ayında şiddetli bir yer sarsıntısı yaşandı. Depremin etkisi Kuzey Anadolu Fay Hattı boyunca Amasya, Tokat, Kastamonu, Bursa ve İstanbul'a kadar geniş bir alanda hissedildi. Uzun süre devam eden artçı sarsıntılar nedeniyle halk 3 ay çadırlarda yaşamak zorunda kaldı.⁶⁵ Makrizi *Kitâbü's-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk* adlı eserinde bu depremin Haziran/ Temmuz döneminde meydana geldiğini bildirmektedir. Müellif tarafından nakledilen bilgiye göre de afetin etkileri oldukça geniş bir alanda hissedildi. Depremin şiddetiyle Erzincan harap oldu ve çok sayıda insan hayatını kaybetti. Ayrıca deprem esnasında güneş tutulması yaşandı.⁶⁶ Bununla birlikte deprem felaketiyle aynı dönemde Erzincan ve çevresini etkileyen çekirge istilası yaşandı. Bölgede kıtlığa sebep olan çekirge istilasının,⁶⁷ depremin yarattığı olumsuz etkiyi artırdığı tahmin edilmektedir.

⁶¹ *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, s. 49-50; Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, s. 117 vd.; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 607-611.

⁶² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 607-611; Özen, s. 526-527.

⁶³ A. G. Galtsyan, s. 143. Bu dönemde Erzincan'ın Piskoposluk merkezi konumunda olduğu ifade edilmektedir (*Marco Polo Seyahatnamesi*, C. I, s. 21; Goshgarian, s. 191; Turan, *Doğu Anadolu*, s. 89).

⁶⁴ Manastır, Erzincan ile Kemah arasında, Gökkaya köyü yakınlarındadır. 12. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar aktif olmuştur. *Tatevos Manastırı* “*Surp Tateos, Arakyal Manastırı ya da Avak Vank Manastırı (Büyük Manastır)*” adı ile bilinmektedir. Havari Aziz Tateos ve Havari Partuğimeos'a ithaf edilmiş önemli bir manastırdır. <https://www.collectif2015.org/tr/100Monuments/Le-Monastere-de-l-apatre-Thadee-ou-la-Grande-Abbaye/>. (Erişim Tarihi: 07.12.2019)

⁶⁵ Mevlânâ Mehmed Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi 1288-1485]*, Haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013, s. 228; Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih II*, Sadeleştiren. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979, s. 95; Arslantaş, *İslam Tarihinde Depremler*, s. 152.

⁶⁶ Takıyyüddin Ahmed b. Ali el-Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, C. 4/1, Kahire 1972, s. 490; Cüneyt Kanat, “Makrizî'nin Kitâb es-Suluk'undaki Osmanlılar İle İlgili Kayıtlar”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. IV, İzmir 2000, s. 237.

⁶⁷ Hrand. D. Andreasyan, “XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 3, İstanbul 1973, s. 10.

1457 yılına gelindiğinde Erzincan şehri birkaç felaketi birden yaşadı. Büyük bir depremle tamamen yıkılan şehir,⁶⁸ sel felaketi ile de sular altında kaldı. Depremin etkisinin yoğun bir şekilde hissedildiği Kegi (Kiği) Kalesi de sarsıntıyla birlikte yıkıldı.⁶⁹ *Kitab-ı Diyarbekriyye*'de nakledilen bilgiye göre bu dönemde Akkoyunlular ve Karakoyunlular arasındaki hâkimiyet mücadelesine sahne olan Erzincan ve civarına Akkoyunlu Uzun Hasan sahip oldu. Uzun Hasan, Erzincan'a ulaştığında şehri harap vaziyette, halkını ise kötü bir durumda buldu.⁷⁰ Şehre giren Uzun Hasan, ahaliyi teskin edip, gönlünü alarak orada hâkimiyetini pekiştirdi.⁷¹ Buradan hareketle depremin etkisiyle perişan hale gelen halkın durumunun, siyasî hâkimiyetin sağlanması açısından uygun bir şekilde değerlendirildiği de anlaşılmaktadır.

Venedikli tüccar Josaphat Barbaro, 1474 yılında Uzun Hasan'ı Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa kıskırtmak amacıyla elçi olarak görevlendirildi. Uzun Hasan ile görüşmek üzere Anadolu'ya gelen Barbaro,⁷² Nisan 1474'te Erzincan'a ulaştı ve burada bir ay kaldı. Bu süre içinde Erzincan'a dair gözlemlerde bulunan elçi, aslında büyük bir şehir olan Erzincan'ın harap halde bulunduğunu ifade etmektedir.⁷³ Şehrin böyle harap bir durumda olmasına sebep ise 1469/1470 yılında yaşanan depremin etkisinin olduğu tahmin edilmektedir. Zira döneme ilişkin bilgi verilen Kolofon'da şehrin 1470'te korkunç bir deprem yaşadığı bildirilmektedir. Depremin şiddetiyle Erzincan tamamen yıkılırken, toprakta derin yarıklar meydana geldi. Birçok insan yıkıntı ve toprak altında kaldı. Felaketi yaşayanlardan 12 bin kişi hayatını kaybetti. Oldukça geniş bir alanı etkileyen deprem, Gürcistan'da ve bölgenin doğusundaki birçok yerde de yıkıma sebep oldu. "*Tüm yaşananlar bir uyarı bir öğüttür, tanrı insanları cezbedici şeylerden arındıracaktır*"⁷⁴ ifadesiyle yaratıcının insanları uyardığı zikredilmektedir.

Dönemin kaynaklarında zikredilmeyen ancak günümüzde *Afad Deprem Kataloğu*'nda yer alan farklı tarihlerde meydana gelmiş depremler de vardır. Buna göre 1268 yılında Erzincan ve civarında oldukça şiddetli bir deprem yaşandı. Depremle birçok yapı yıkıldı ve 15.000 insan hayatını kaybetti. 1346, 1356 ve 1366 yıllarında da depremlere maruz kalındı. Yine 1482 yılında yaşanan büyük bir depremle Erzincan'da 15.000 insan daha can verdi.⁷⁵

Sonuç

Erzincan, tarih boyunca birçok siyasî mücadeleye sahne oldu. Fırat nehrinin sağladığı imkan ve verimli saha, buranın daima cazip bir yer olmasını sağladı. Şehir, Mengücekler hâkimiyetinden itibaren iktisadî ve ilmî bakımdan gelişme gösterdi. Bu gelişmişliğini

⁶⁸ Sanjian, s. 224; İbni Tagrıberdi, s. 546; Arslantaş, *İslam Tarihinde Depremler*, s. 155. E. Guidoboni ve G. Traino, 17. yüzyıl müellifi Grigor Kamaxec'in kroniğinden nakille 1457 depreminde 32.000 kişinin öldüğü bilgisini vermektedir. Bu bilginin yanı sıra kendisinin geç dönem müellifi olduğunu ve sayıda mübalağaya kaçıldığını ifade etmektedir (s. 138).

⁶⁹ Sanjian, s. 224; Andreasyan, "XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler", s. 92.

⁷⁰ Ebu Bekr-i Tihranî, s. 183; Miroğlu, s. 320.

⁷¹ Ebu Bekr-i Tihranî, s. 183.

⁷² Josafa Barbaro, s. IX-XV.

⁷³ Josafa Barbaro, s. 89-90; Josafa Barbaro, Ambrogio Contarini, *Travels to Tana and Persia*, Translated. William Thomas, S. A. Roy Esq, Newyork, s. 84, 93.

⁷⁴ Sanjian, s. 282-283.

⁷⁵ <http://deprem.afad.gov.tr/tarihseldepremler> (Erişim Tarihi: 07.12.2019)

Türkiye Selçuklu Devleti ile İlhanlı hâkimiyeti zamanında da devam ettirdi ve Anadolu'nun önde gelen şehirleri arasında yer aldı.

Kuzey Anadolu Fay Hattı üzerinde yer alan Erzincan, XI. ve XV. yüzyıllar arasında büyük depremlere maruz kaldı. Süreç içerisinde yaşanan depremler, müstakil olarak nakledilmeyip, dönemin siyasî olaylarıyla birlikte aktarıldığı gibi şiirlerde de yerini buldu. Nakillerden anlaşıldığı üzere meydana gelen depremler, şehirde çok sayıda can kaybının ve yıkımın yaşanmasına sebep oldu.

Selçuklu Türkiyesi'nde çok şiddetli depremler yaşanmakla birlikte meydana gelen depremlerin şiddetini ölçmek mümkün değildi. Bu nedenle dönem içerisinde depremlere dair bilgi veren müellifler, depremlerin şiddetini rakamsal olarak ifade edememişlerdir. Ancak depremin etkisini göstermek için büyük, şiddetli ya da korkunç ifadelerini kullanmışlardır. Ayrıca yaşanan yıkımın boyutu, can kayıplarının sayısı ve etkilediği saha üzerinde de durularak depremin şiddetine vurgu yapılmak istenmiştir.

Depremlerin neden meydana geldiği konusunda da farklı görüşler öne sürülmüştür. Depremlerin insanların kötü yaşantısı neticesinde Allah'ın kendilerini uyarmasından ya da cezalandırmasından dolayı meydana geldiği iddia edilmiştir. Ayrıca yöneticilerin kötü tutumuna bağlanarak da izah edilmeye çalışılmıştır.

Erzincan, ele alınan süreç içerisinde sadece depremlere maruz kalmadı, bu depremlerin etkisiyle ikincil afetlerle de karşı karşıya kaldı. Nakillerden de anlaşıldığı üzere seller ve heyelanlar, can kaybının artmasına neden olan felaketler arasında zikredilmektedir.

Müellifler tarafından pek fazla nakledilmemekle beraber insanların, depremlere karşı kendilerince bir takım önlemler alma yoluna gittikleri aşikârdır. Daha önce yaşanan depremleri dikkate alarak, öncesinde yaşanan bir takım gökyüzü olayları, depremin habercisi kabul edilmiş ve gezegen hareketleri takip edilmiştir. 1186 yılında yaşanan hadise bunun en güzel örneğidir.

Netice olarak Erzincan ve çevresi, insanların hafızasında yer eden büyük depremlere sahne olmuştur. Bu depremlerde binlerce insan hayatını kaybetmiş ve şehir çok defa yıkıma maruz kalmıştır. Bu durum, şehrin siyasî, sosyal, kültürel ve ticari hayatını çok yönlü olarak etkilemiştir. Deprem, kentleşmeyi de etkileyen önemli bir faktördür. Zira Erzincan'ın her yaşanan depremin ardından birçok defa yeniden imar edildiği anlaşılmakta ve eski gelişmiş yapısına kavuşturulduğu görülmektedir.

Kaynaklar

- Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK. Yayınları, Ankara 2013.
- ALTAN, Ebru, “1150-1250 Yılları Arasında Anadolu’da Doğal Afetler”, *Tarih Boyunca Anadolu’da Doğal Afetler ve Deprem Semineri, 22-23 Mayıs 2000 Bildiriler*, İstanbul 2002, ss. 41-49.
- ALTUN, Fatih, “Afetlerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri: Türkiye Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme”, *Sosyal Çalışma Dergisi*, C. 2, S. 1, 2018, ss. 1-15.
- Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Çev. Feridun Nafiz Uzluç, Ankara 1952.
- ANDREASYAN, Hrand. D., “XIV. ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 3, İstanbul 1973, ss. 83-148.
- ARIK, Feda Şamil, “Selçuklular Zamanında Anadolu’da Meydana Gelen Depremler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 16, S. 27, Ankara 1992, ss. 12-32.
- ARIK, Feda Şamil, “Selçuklular Zamanında Anadolu’da Veba Salgını”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 15, S. 26, Ankara 1991, ss. 27-57.
- ARSLANTAŞ, Nuh, “Zelzele”, *DİA*, C. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 227-231.
- ARSLANTAŞ, Nuh, *İslam Tarihinde Depremler ve Algılanma Biçimleri ilk on asırda (h. I-X/m. VII-XVI) arapça kaynaklar bağlamında bir araştırma*, İz Yayıncılık, İstanbul 2015.
- Azimî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler (H. 430-538=1038/39-1143/44)*, Yay. Ali Sevim, TTK. Yayınları, Ankara 1988.
- Başkumandan Simbat Vekaynamesi, 951-1334*, Türkçeye Çev. Hrand. D. Andreasyan, TTK. Basılmamış Nüshası, İstanbul 1946.
- BAYKARA, Tuncer, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu’nun İdari Taksimatı*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.
- BERDZENİŞVİLİ, Nikoloz-Simon Canaşaia [İvane Cavahişvili], *Gürcüstan Tarihi (Başlangıçtan 19. Yüzyıla Kadar)*, Türkçeye Çev. Hayri Hayrioğlu, Sorun Yayınları, İstanbul 2000.
- Colophons of Armenian Manuscripts, 1301-1480, A Source for Middle Eastern History*, Translated and Annotated. Avedis K. Sanjian, London 1969.
- DOĞANLI, Bilge-Osman Bayri, “Deprem Zararlarının En Aza İndirilmesine Yardımcı Olmada, Önlisans Düzeyinde Eleman Yetiştirerek Yeni Bir Yaklaşım Geliştirme: Ampirik Bir Çalışma”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 10, S. 23, Mart 2018, ss. 114-128.
- DUMAN, M. Zeki, *Sosyolojik Açıdan Deprem ve Din, Depremlerin Dini İnanç ve Davranışlar Üzerindeki Etkisi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2016.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, C. I, Çeviri ve Notlar A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.

- Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK. Yayınları, Ankara 2011.
- Ebü'l-Fidâ Coğrafyası (Takvimü'l-Büldan)*, Türkçe Trc. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017.
- ERDEM, İlhan, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi, Ticari İlişkileri ve Sonuçları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXI, S. 33, Ankara 2003, ss. 49-67.
- ERGÜNAY, Oktay-Polat Gülkan, H. Hüseyin Güler, "Afet Yönetimi İle İlgili Terimler Açıklamalı Sözlük", *Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri*, Ed. Mikdat Kadioğlu-Emin Özdamar, JICA Türkiye Ofisi, Ankara 2008, ss. 301-353.
- GALTSYAN, A.G., *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, Çev. İlyas Kemaloğlu, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2017.
- Gorigos Senyörü Hetum Vekayinamesi*, Çev. Hrand D. Andreasyan, TTK. Kütüphanesi, İstanbul 1946.
- GOSHGARIAN, Rachel, "13. Yüzyıl Rûm [Anadolu] ve Ermenistan'ında Fütüvvet: Selçuklu Taşrasında Reform Hareketleri ve Çoklu İttifakların İdaresi", *Anadolu Selçukluları Ortaçağ Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum*, Ed. A.C.S. Peacock-Sara Nur Yıldız, Çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018, ss. 178-202.
- GÖDE, Kemal, *Eratnahlar (1327-1381)*, TTK. Yayınları, Ankara 2000.
- Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, C. I, Türkçeye Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK. Yayınları, Ankara 1999.
- GUIDOBONÍ, Emanuela-Giusto Traino, "A New Catalogue of Earthquakes in The Historical Armenian Area from Antiquity to the 12 th Century", *Annals of Geophysics*, Vol. 38, No. 1, 1995, ss. 112-147.
- Hamdullah Mustevfi Kazvinî, *Nüzhetu'l-Kulub*, Translated. Guy. Le Strange, London 1919.
- Reşîdüddin Fazlullâh, *Mukâtebât-ı Reşîdî*, Der. Mevlana Muhammed Ebrekuhi, Nşr. Muhammed Şefi, Lahor 1947.
- Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih II*, Sadeleştiren. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1979.
- İbn Bibi, *El Evamirül'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk-name)*, C. I-II, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- İbni Tagrıberdi, *En-Nücümü'z-Zâhire (Parlayan Yıldızlar)*, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2013.
- İbnu'l-Ezrak Ahmed b. Yusuf b. Ali, *Meyyâfârikîn ve Âmid Târihi (Artuklular Kısmı)*, Çev. Ahmet Savran, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1992.
- İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi El-Kâmil fi't-Tarih*, C. IX, Türkçe Trc. Ahmet Ağırakça-Beşir Eryarsoy-Zülfikar Tüccar-Abdülkerim Özaydın-Yunus Apaydın-Abdullah Köşe, Ocak Yayıncılık, İstanbul 2016.
- İZGİ, Cevat, "Hubeyş et-Tiflis", *DİA*, C. 18, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, ss. 268-270.
- Josafa Barbaro, Ambrogio Contarini, *Travels to Tana and Persia*, Translated. William Thomas-S. A. Roy, Esq, New York.

- KANAT, Cüneyt, “Makrîzi’nin Kitâb es-Suluk’undaki Osmanlılar İle İlgili Kayıtlar”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. IV, İzmir 2000, ss. 225-256.
- KAYA, Selim-Rahime Kıyılı, “Antakya’da Ortaçağ’da Meydana Gelen Doğal Afet ve Salgın Hastalıklara Bir Bakış”, C. 6, S. 12, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2009, ss. 403-418.
- KAYA, Seyfeddin, “Türkiye Selçuklularında Astronomi”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, C. 6, S. 1, ss. 85-102.
- Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK. Yayınları, Ankara 2000.
- KESİK, Muharrem, “XII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu’da Meydana Gelen Doğal Afetler ve Depremler”, *Tarih Boyunca Anadolu’da Doğal Afetler ve Deprem Semineri, 22-23 Mayıs 2000 Bildiriler*, İstanbul 2002, ss. 29-40.
- KESİK, Muharrem, “Maraş Depremi (1114)”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Prof. Dr. Işın Demirkent Hatıra Sayısı*, S. 42, İstanbul 2005, ss. 43-46.
- KILINÇ, Emrah, *Yukarı Fırat Havzası Beyi Emîr Taharten*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2017.
- Marco Polo Seyahatnamesi*, C. I, Haz. Filiz Dokuman, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980.
- MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklular’da Saraylar ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2011.
- Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi 1288-1485]*, Haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013.
- Mikhael Attaleiates, *Tarih*, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- MİROĞLU, İsmet, “Erzincan”, *DİA*, C. 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, ss. 318-321.
- Moses Khorenatsi, *History of the Armenians*, Translation and Commentary. Robert W. Thomson, London 1980.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu’-d-Düvel, Selçuklular Tarihi II Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi*, Yay. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2001.
- Müverrih Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi (889-1269)*, Çev. Hrant. D. Andreasyan, Yay. Haz. İlhan Arslan, Ed. Fuat Hacısalıhoğlu, Post Yayınları, İstanbul 2017.
- Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, Çev. Necati Lugal, TTK. Yayınları, Ankara 1987.
- ÖNGÜL, Ali, *Anadolu Selçukluları*, Çamlıca Yayıncılık, İstanbul 2017.
- ÖZEN, Firdevs, “İlhanlılar Devrinde Erzincan”, *Türk Tarihine Dair Yazılar II*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, ss. 515-541.
- Ruy Gonzales de Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, Trc. Ömer Rıza Doğrul, Sad. Kamil Doruk, Ses Yayınları, İstanbul 1993.
- Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han’ın Sarayına Yolculuk, 1253-1255*, Ed. Peter Jackson-David Morgan, Çev. Zülal Kılıç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2010.
- Smbat Sparapet’s Chronicle*, Translated. Robert Bedrosian, Sources of the Armenian Tradition, New Jersey 2005.

- SUBAŞI, Ömer, “XI. Yüzyılda Anadolu’da Meydana Gelen Doğal Afetler”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 54, Erzurum, 2015, ss. 505-535.
- SÜR, Özdoğan, “Türkiye’nin Deprem Bölgeleri”, *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Dergisi*, S. 2, Ankara 1993, ss. 53-68.
- Süryani Mihael, *Süryani Patrik Mihail’in Vakâyinâmesi (1042-1195)*, Çev. Hrand D. Andreasyan, 1944.
- Takıyyüddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk li-Ma’rifeti Düveli’l-Mülûk*, C. 4/1, Kahire 1972.
- TELLİOĞLU, İbrahim, *Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz’de Türkler*, Serander Yayınları, Trabzon 2004.
- The Chronicle of Michael the Great, Patriarch of the Syrians*, Translated. Robert Bedrosian, Long Branch, N.J. 2013.
- The First and Second Crusades From an Anonymous Syriac Chronicle*, Translated. A. S. Tritton, Notes. H. A. R. Gibb, Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, 1933.
- The Mongols and the Armenians (1220-1335)*, by Bayarsaikhan Dashdondog, Ed. Michael R. Drompp-Devin DeWeese, Brill’s Inner Asian Library, Leiden 2011.
- TOGAN, Zeki Velidi, “Moğollar Devrinde Anadolu’nun İktisadi Vaziyeti”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, C. 1, İstanbul 1939, ss. 1-42.
- TOGAN, Zeki Velidi, “Reşideddin’in Mektuplarında Anadolu’nun İktisadi ve Medeni Hayatına Ait Kayıtlar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 14, İstanbul Ekim 1952-Temmuz 1953, ss. 33-50.
- TOZLU, Selahattin, “Erzurum Tarihinde Depremler”, *Tarih Boyunca Anadolu’da Doğal Afetler ve Deprem Semineri, 22-23 Mayıs 2000 Bildiriler*, İstanbul 2002, ss. 93-118.
- TURAN, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye-Siyasî Tarih Alp Arslan’dan Osman Gâzi’ye (1071-1318)-*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010.
- UNAT, Yavuz, “Zelzele”, *DİA*, C. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 231-233.
- UNAT, Yavuz, “Selçuklularda Astronomi Bilimi”, *I. Uluslararası Selçuklu Sempozyumu, 27-30 Eylül 2010 Kayseri, Selçuklu Tarihi Bilim ve Düşünce (Bildiriler)*, Ankara 2014, ss. 501-516.
- Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, Türkçeye Çev. Hrand D. Andreasyan, Notlar. Edouard Dulaurer, Halil Yınanç, TTK. Yayınları, Ankara 2000.
- UYAR, Mustafa, “İlhanlı (İran Moğolları) Devleti’nin Önemli Yaylak ve Kışlakları”, *Prof. Dr. Erdoğan Merçil’e Armağan*, Ed. Emine Uyumaz-Muharrem Kesik-Aydın Usta-Cihan Piyadeoğlu, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013, ss. 244-258.
- UYAR, Mustafa, “Moğol İstilas Döneminde Selçuklular”, *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ed. Refik Turan, Grafiker Yayınları, Ankara 2014, ss. 409-438.
- Vardan Vardabet, “Cihan Tarihi (889-1269)”, “Türk Fütuhât Tarihi”, Çev. Hrant D. Andreasyan, *Tarih Semineri Dergisi*, I/2, İstanbul 1937, ss. 154-244.

- Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, C. I, Beyrut 1977.
- YAVUZ, Erdem, "1939 Erzincan Depremi ve Depremın Etkileri", *Uluslararası Erzincan Sempozyumu, 28 Eylül-1 Ekim 2016*, C. I, Erzincan 2016, ss. 443-452.
- YÜCEL, Yaşar, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, TTK. Yayınları, Ankara 1989.
- YÜCEL, Yaşar, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II*, TTK. Yayınları, Ankara 1991.
- Zekeriyâ bin Muhammed el-Kazvîni, *Âsârü'l-Bilâd ve Ahbârü'l-İbâd*, Beyrut 1969.

Elektronik Kaynaklar

<https://www.collectif2015.org/tr/100Monuments/Le-Monastere-de-l-apotre-Thadee-ou-la-Grande-Abbaye/>.

(Erişim Tarihi: 07.12.2019)

<https://depem.afad.gov.tr/tarihseldepremler>.

(Erişim Tarihi: 07.12.2019)

Ek: XI.-XV. Yüzyıllar arasında Meydana Gelen Depremlerin Listesi

Tarih	Etkilediği Bölge	Açıklama
1011	Erzincan	
Mart 1045 / Mart 1046	Erzincan	
Temmuz/Ağustos 1135	Musul, Irak, Ermenistan, Erzurum	
Haziran 1165	Erzincan, Silvan (Meyyafarkin)	
1236	Erzincan	
Ekim 1254	Erzincan	16 bin kayıp
1268	Erzincan ve civarı	
Mayıs 1287	Erzincan	
1290	Erzincan	
1308	Erzincan	75
1346	Erzincan	
1356	Erzincan	
1366	Erzincan	
Şubat/Mart 1419	Kuzey Anadolu Fayı (Erzincan, Amasya, Tokat, Kastamonu, Bursa, İstanbul)	
1457	Erzincan	
1469/1470	Erzincan	12 bin kayıp
1482	Erzincan	

